# एकाइ ३ · स्वामी प्रपन्नाचार्य

**थप चुनौतीपूर्ण अभ्यास प्रश्न · उत्तरकुञ्जिका**

पूर्णाङ्क ४१

अङ्क विभाजनमा दिइएका बुँदाका आधारमा अङ्क दिनुहोस्। फरक शब्दमा लेखिएको भए पनि उही कुरा भनेको उत्तर सही मानिन्छ।

## १ चिह्नविनाको अनुच्छेद

**उत्तर** — **प्रयोग · ४**

“ओहो! तपाईं साठी वर्षमा पढ्न थाल्नुभयो?” छिमेकीले अचम्म मान्दै सोधिन्। हजुरआमाले मुसुक्क हाँस्दै भन्नुभयो, “किन नहुने? पढ्न उमेर चाहिँदैन; मन चाहिन्छ।” उहाँले नेपाली, गणित र अङ्ग्रेजी सिक्नुभयो। अहिले उहाँ ‘मुनामदन’ पढ्दै हुनुहुन्छ।

अर्धविरामको ठाउँमा पूर्णविराम पनि मान्य। ‘गणित’ पछि ‘र’ भएकाले अल्पविराम लाग्दैन।

**अङ्क विभाजन**

- ✓ प्रतिचिह्न ०.५ का दरले ‘ओहो’ पछि उद्गार र ‘थाल्नुभयो’ पछि प्रश्नवाचक चिह्न राखेमा।
- ✓ प्रतिचिह्न ०.५ का दरले भनाइ दोहोरो उद्धरणभित्र राखी ‘भन्नुभयो’ पछि अल्पविराम राखेमा।
- ✓ प्रतिचिह्न ०.५ का दरले ‘नहुने’ पछि प्रश्नवाचक र ‘चाहिँदैन’ पछि अर्धविराम वा पूर्णविराम राखेमा।
- ✓ प्रतिचिह्न ०.५ का दरले ‘नेपाली’ पछि अल्पविराम राखेमा र ‘मुनामदन’ एकोहोरो उद्धरणभित्र राखेमा।

## २ प्रश्नवाचक लाग्छ कि लाग्दैन?

**उत्तर** — **बोध · २**

क. पूर्णविराम (।); सोधेको कुरा बताएको मात्र हो, वाक्य आफैँले प्रश्न सोधेको छैन।

ख. प्रश्नवाचक (?); वाक्यले सिधै प्रश्न सोधेको छ।

ग. उद्गार (!); ‘कति’ भए पनि अचम्म र हर्ष जनाएको छ, प्रश्न होइन।

घ. पूर्णविराम (।); ‘कहाँ’ भए पनि जानकारी दिएको सामान्य वाक्य हो।

**अङ्क विभाजन**

- ✓ प्रतिवाक्य ०.५ का दरले क र ख को चिह्न कारणसहित लेखेमा।
- ✓ प्रतिवाक्य ०.५ का दरले ग र घ को चिह्न कारणसहित लेखेमा।

## ३ तथ्य जाँच

**उत्तर** — **बोध · ४**

क. उनी पढ्न भनेर बनारस गएका होइनन्; तीर्थयात्रीको साथ लागेर तीर्थाटन गर्दै पुगेका थिए।

ख. अक्षर आश्रमका गुरुले होइन, आश्रमले नराखेपछि होटलमा बस्दा सरस्वती थपलियाले चिनाएकी थिइन्।

ग. विद्यावारिधि ३६ होइन, ५६ वर्षको उमेरमा (वि.सं. २०३६ मा) गरे।

घ. उनले ‘काले राई’ नाम छाडेनन्; डा. स्वामी बनेपछि पनि त्यो नाम राखे, यो उनको विनम्रताको प्रमाण हो।

**अङ्क विभाजन**

- ✓ बनारस तीर्थाटन गर्दै पुगेको तथ्य लेखेमा।
- ✓ सरस्वती थपलियाले अक्षर चिनाएको तथ्य लेखेमा।
- ✓ विद्यावारिधि ५६ वर्षमा गरेको तथ्य लेखेमा।
- ✓ ‘काले राई’ नाम नछाडेको तथ्य लेखेमा।



Science Playground, काठ्न्जे, भक्तपुर
विद्यार्थीसहित भ्रमणको समय लिन: https://science-playground.com/booking

## ४ जीवनीको हिसाब

**उत्तर** प्रयोग · ३

क. ५६ − ३० = **२६ वर्ष**।

ख. २०२१ − १९८० = **४१ वर्ष**। पाठको ‘४१ वर्षमा पूर्वमध्यमा’ सँग मिल्छ।

ग. अक्षर ३० वर्षमा, पूर्वमध्यमा ४१ वर्षमा; ४१ − ३० = ११ वर्ष। एक दशक (१० वर्ष) भित्र होइन, ११ वर्षमा पास गरेका थिए।

**अङ्क विभाजन**

✓ क मा २६ वर्ष देखाएमा।

✓ ख मा ४१ वर्ष देखाएमा।

✓ ग मा ११ वर्ष भएकाले एक दशकभित्र होइन भनेमा।

## ५ विपरीत अर्थको वाक्य

**उत्तर** प्रयोग · २

क. **दुर्लभ:** अगाडिको अंश फेरेर (सु → दुर्)।

ख. **पतन:** बेग्लै शब्द।

ग. **अनावश्यक:** अन् थपेर।

घ. **प्रतिकूल:** अगाडिको अंश फेरेर (अनु → प्रति)।

**अङ्क विभाजन**

✓ प्रतिशब्द ०.५ का दरले ‘दुर्लभ’ र ‘पतन’ तरिकासहित लेखेमा।

✓ प्रतिशब्द ०.५ का दरले ‘अनावश्यक’ र ‘प्रतिकूल’ तरिकासहित लेखेमा।

## ६ अपठित गद्यांश

**उत्तर** बोध · ५

क. छोरीको चिठी पढाउन छिमेकीकहाँ जाँदा लागेको लाज।

ख. अरूले के लेखिदिए थाहा नहुने भएकाले ठगिन सक्ने जोखिम थियो।

ग. आफ्नो जीवनको निर्णय र पहिचान आफ्नै हातमा आएको, अरूमा भर पर्नु नपर्ने आत्मसम्मान बुझाउँछ।

घ. समानता: दुवैले ठुलो उमेरमा अक्षर चिने र हार मानेनन्। भिन्नता: स्वामी प्रपन्नाचार्य विद्वान् र ग्रन्थकार बने; फुलमायाले टोलकै दिदीबहिनीलाई पढाउन थाल्नुभयो। (अरू उचित कुरा पनि मान्य।)

ङ. **शीर्षक: चौवन्न वर्षको कखरा।** अक्षर नचिनेकी फुलमायाले छोरीको चिठी पढाउँदा लाज मानेर चौवन्न वर्षमा प्रौढ कक्षा सुरु गर्नुभयो। काँप्ने हातले पनि नछाडी दुई वर्षमा फारम भर्न सिकेर अहिले अरूलाई पढाउनुहुन्छ।

गद्यांशका पात्र र घटना यस अभ्यासका लागि बनाइएका हुन्।

**अङ्क विभाजन**

✓ क: चिठी पढाउँदाको लाज लेखेमा।

✓ ख: ठगिन सक्ने वा अरूमा भर पर्ने जोखिम लेखेमा।

✓ ग: आत्मसम्मान वा आत्मनिर्भरताको अर्थ लेखेमा।

✓ घ: एउटा समानता र एउटा भिन्नता लेखेमा।

✓ ङ: मुख्य कुरा समेटेर लगभग तिस शब्दको सारांश र शीर्षक दिएमा।



Science Playground, काठ्मान्डे, भक्तपुर
विद्यार्थीसहित भ्रमणको समय लिन: https://science-playground.com/booking

## ७ त्रुटि पहिचान र सुधार

**उत्तर** प्रयोग · ४

**हजुरबुबा दयालु** हुनुहुन्छ। उहाँ बिहानै **कुलोको** पानी हेर्न जानुहुन्छ। बारीमा **अदुवा** र **लसुन** छ। आमाले सोध्नुभयो, “आज किन ढिला **भयो?**” मैले भनें, “गुरुआमाले ‘मुनामदन’ पढाउनुभयो।” हिजो मैले **नेपाली, हिन्दी र** अङ्ग्रेजीका किताब किनें। म **खुसी** भएँ।

**अङ्क विभाजन**

- ✓ प्रतिसुधार ०.५ का दरले ‘हजुरबुबा’ र -आलु प्रत्ययको ‘दयालु’ बनाएमा।
- ✓ प्रतिसुधार ०.५ का दरले ‘कुलो’ र -उवा भएको ‘अदुवा’ बनाएमा।
- ✓ प्रतिसुधार ०.५ का दरले ‘लसुन’ बनाएमा र प्रश्नवाचक चिह्न उद्धरणभित्र राखेमा।
- ✓ प्रतिसुधार ०.५ का दरले ‘र’ अघिको अल्पविराम हटाएमा र ‘खुसी’ बनाएमा।

## ८ भाव विस्तार

**उत्तर** उच्च दक्षता · ४

‘सादा जीवन, उच्च विचार’ स्वामी प्रपन्नाचार्यको जीवनबाट सिक्न सकिने मुख्य कुरा हो। यसको अर्थ हो: खानपान, लुगा र रहनसहन सरल राख्ने, तर सोच भने ठुलो, राम्रो र अरूको हितको राख्ने।

मान्छेको मान उसको महँगो लुगा, ठुलो घर वा गाडीले होइन, उसको विचार र कामले बढ्छ। प्रपन्नाचार्यले शाकाहारी र सादा जीवन बिताए, तर वेद सबैले पढ्न पाउनुपर्छ, मानिसबिच भेदभाव हुनुहुँदैन भन्ने विचार राखे। धेरै ग्रन्थ लेखेर र ठुला उपाधि पाएर पनि उनी ‘काले राई’ नै रहे।

देखावटीमा समय र पैसा खर्च नगर्दा त्यो पढाइ, सेवा र राम्रा काममा लगाउन सकिन्छ। त्यसैले बाहिरी तडकभडकभन्दा भित्री गुण ठुलो हो; यही कुरा यो भनाइले सिकाउँछ।

**अङ्क विभाजन**

- ✓ भनाइको अर्थ खुलाएमा।
- ✓ मान्छेको मान विचार र कामले बढ्ने कुरा लेखेमा।
- ✓ पाठ वा समाजको उदाहरण दिएमा।
- ✓ के सिक्ने भन्ने निचोड दिएमा।

## ९ बुँदाबाट जीवनी

**उत्तर** प्रयोग · ५

**डोमा ल्हामु**

शिक्षक डोमा ल्हामुको जन्म वि.सं. २०१५ मा सोलुको एउटा गाउँमा भएको थियो। उनका बुबा याक गोठालो थिए। सात वर्षको उमेरदेखि नै उनले दिनभर याक चराउनुपर्थ्यो। गाउँमा विद्यालय नभएकाले उनले मामाघर गएर पढाइ पूरा गरिन्।

वि.सं. २०३७ मा उनी गाउँमै फर्केर शिक्षक बनिन्। यसै क्रममा उनले एउटा कोठाको विद्यालय सुरु गरिन्। छात्राको सङ्ख्या बढाउन उनी घर घर गएर अभिभावकलाई सम्झाउँथिन्। तिस वर्षमा उनले सयौँ विद्यार्थी पढाइन्।

ठुलो उमेरमा पनि बिहान सबैभन्दा पहिले विद्यालय पुग्ने उनको बानीले नयाँ शिक्षकलाई प्रेरणा दिन्छ। एउटा कोठाबाट सुरु भएको उनको सङ्घर्ष गाउँको शिक्षाको जग बनेको छ।

**हटाइएको बुँदा:** ‘संसारकै सबैभन्दा महान् शिक्षक’। यो प्रमाण नभएको बढाइचढाइ हो; जीवनी तथ्यमा आधारित हुन्छ।

**अङ्क विभाजन**

- ✓ जन्म, परिवार र पढाइबाट आदि मिलाएमा।
- ✓ काम र योगदानबाट मध्य मिलाएमा।
- ✓ प्रेरणा वा महत्त्वबाट अन्त्य मिलाएमा।
- ✓ ‘महान् शिक्षक’ को बुँदा हटाई बढाइचढाइ भएको कारण दिएमा।
- ✓ ‘उनी’ को एउटै आदर राखी जोड्ने शब्दले वाक्य गाँसेमा।


Science Playground, काठुन्जे, भक्तपुर
विद्यार्थीसहित भ्रमणको समय लिन: https://science-playground.com/booking

## १० तर्क र प्रतितर्क

**उत्तर** उच्च दक्षता · ४

**तर्क(पक्षमा):** सानो उमेरमा सिक्न सजिलो हुन्छ, दायित्व कम हुन्छ। ठुलो उमेरमा परिवार र कामले समय खोस्छन्, र पढेको ज्ञान प्रयोग गर्ने वर्ष पनि कम बाँकी हुन्छन्।

**प्रतितर्क(विपक्षमा):** स्वामी प्रपन्नाचार्यले ३० वर्षमा अक्षर चिनेर ५६ वर्षमा विद्यावारिधि गरे र झन्डै चार दर्जन कृति लेखे। पढाइको फल जागिर मात्र होइन; आत्मसम्मान, बुझाइ र अरूलाई सघाउने क्षमता पनि हो।

**निष्कर्ष:** सानै उमेरमा पढ्नु सजिलो हुन्छ, तर ढिला भयो भन्दैमा छाड्नुपर्ने कारण हुँदैन। बितेकोमा पछुतो गर्नुभन्दा बाँकी समयको सदुपयोग गर्नु नै ठिक हो।

**अङ्क विभाजन**

- ✓ पक्षमा एउटा उचित तर्क दिएमा।
- ✓ विपक्षमा एउटा उचित प्रतितर्क दिएमा।
- ✓ तर्कलाई पाठ वा जीवनको उदाहरणले पुष्टि गरेमा।
- ✓ दुवै पक्ष केलाएर स्पष्ट निष्कर्ष दिएमा।

## ११ सोच्नुहोस्

**उत्तर** उच्च दक्षता · ४

जीवनी समयक्रममा लेखिने भएकाले नामहरूले जीवनका चरण देखाउँछन्: गीतानन्द र काले राई जन्म र परिवारको किरात परिवेश, सीतारामदिल वैराग्य र बिजुवाको अवस्था, डा. स्वामी प्रपन्नाचार्य विद्वत्ताको उचाइ। नाम गन्दै जाँदा पाठकले किरात परिवारको केटो कसरी संस्कृतको प्रकाण्ड विद्वान् बन्यो भन्ने यात्रा देख्छ।

‘काले राई’ नछाड्नुले उनी ठुलो बनेपछि आफ्नो जरो बिर्सेनन् भन्ने बताउँछ। उपाधिले उनलाई अरूभन्दा माथि बनाएन; यो उनको विनम्रता र आफ्नो पहिचानप्रतिको सम्मान हो। वेद सबैले पढ्न पाउनुपर्छ भन्ने उनको विचारसँग पनि यो मिल्छ, किनभने ‘काले राई’ नामैले जन्मले कसैको पढाइ छेक्दैन भन्ने देखाउँछ।

**अङ्क विभाजन**

- ✓ नामहरूले जीवनका चरण देखाउँछन् भनी लेखेमा।
- ✓ कम्तीमा दुई नामलाई चरणसँग जोडेमा।
- ✓ ‘काले राई’ राख्नुलाई विनम्रता र जरो नबिर्सनुसँग जोडेमा।
- ✓ उनको विचार वा सन्देशसँग जोडेर निष्कर्ष दिएमा।

## १२ क्रियाकलाप: मेरो कालरेखा

(अङ्क नदिइने)

**विद्यार्थीले पाउनुपर्ने नतिजा**

जन्म, पढाइ, बिहे, काम वा बसाइँसराइका घटना समयक्रममा आउनुपर्छ। अनुच्छेदमा ‘उहाँ’ को एउटै आदर, बढाइचढाइ नगरिएको तथ्य र ‘त्यसपछि’, ‘यसै क्रममा’ जस्ता जोड्ने शब्द हुनुपर्छ। साल नमिले अरू सदस्यसँग जाँच्न सकिन्छ।

| तहअनुसार अङ्क | ज्ञान | बोध | प्रयोग | उच्च दक्षता | जम्मा |
|---|---|---|---|---|---|
| अङ्क | ० | ११ | १८ | १२ | ४१ |



Science Playground, काठ्न्जे, भक्तपुर
विद्यार्थीसहित भ्रमणको समय लिन: https://science-playground.com/booking